

PUSZTAY JÁNOS

BOROSTYÁNKŐ-MOZAIK

1991 után megszűnt az orosz asszimilációs veszély, megjelent azonban egy másik, az angol nyelv térhódítása, amelynek, nem biztos, hogy tudatában vannak.

Egy gondolat csírája

■ 1988–1991 között Pécssett, az akkori Janus Pannonius Tudományegyetemen voltam alapító tanszékvezető, s a tanszék programjának kialakításakor a Baltikum kutatásának, megismertetésének jelentős részt szántam, a rektorhelyetttel az Orosz Tanszék már meglévő rigai kapcsolatának megújítása, illetve az én tanszékem leendő észti kapcsolatainak kialakítása miatt 1990 januárjában elutaztunk Rigába, majd onnan Tallinnba és Tartuba. Lettország és Észtország akkor még a Szovjetunió tagköztársasága volt. Ez volt az első baltikumi utam – őszintén szólva elég kései út, de én addig mezei finnugor nyelvészként elsősorban Szibériával foglalkoztam, tanszékvezetőként azonban, úgy véltem, szélesebb profilú programot kellett képviselnem. A Szovjetuniót – már csak a finnugor népek miatt is – elég jól ismertem, azt is tudtam, hogy a Baltikum más, mint a birodalom többi része, mégsem tudtam elválasztani a részt az egésztől. Aztán a helyszínen egy csapásra minden megváltozott. Amikor azokon a ködös, nyirkos januári napokon Riga Hanza-stílusú óvárosában, szecessziós belvárosában jártunk, az épületek kopott-foszlott külseje ellenére éreztem, Riga nem a bizánci utódbirodalom része. (Ugyanez az érzés fogott el néhány nappal később Tallinnban is.) Egyébként lengyel építőmunkások már restaurálták, tatározták az ó- és belváros épületeit. Egyik este a domban, ahol 1764–1769 között a magyar nyelv sorsát oly

pesszimiztán megítélő Johann Gottfried Herder is szolgált lelkészként, Bach-oronaversenyre voltunk hivatalosak. Hétköznap volt, a dóm mégis megtelt ízlésesen öltözött hallgatósággal. Ez volt az a pillanat, amikor a magam laikus módján – nem lévén történész – megfogalmaztam: a nyugati európai kultúrkör keleti határa ott húzódik, ahol a nyugati kereszténység keleti határa van. Ezt a gondolatot később, némi szakirodalmi tájékozódás után, megerősítve láttam.

Amikor a közép a periférián van

■ Leegyszerűsítve a képletet, két nagy régiót – egy nyugat-európai és egy bizánci hagyományú kelet-európai – kell megkülönböztetni, történelemfejlődési, gazdasági, kulturális és mindenekelőtt vallási alapon. A két nagy régió között húzódik egy övezet, amely kulturális és vallási szempontból, elsődleges kapcsolatai alapján a Nyugathoz tartozik, ám – például gazdaságfejlődési és talán néhány más szempontból a Kelettől sem áll távol. A térség megítélésének bizonytalanságát jelzi a megnevezés tarkasága is. A térség határainak meghúzóása is attól függ, milyen szempontból közelítünk hozzá. Itt és most csak annyit, hogy a hol Közép-Európának, hol Kelet-Közép-Európának, hol Köztes-Európának vagy Középső-Európának nevezett – minden felfogás szerint más és más összetételű övezetnek – van közös magja, s ez határozza meg az én pragmatikus Közép-Európa-felfogásomat is. Ez a felfogás eltér a Kárpát-medence mint Közép-Európa magyar értelmezéstől, eltér az osztrák Habsburg-monarchia-centrikus magyarázattól, s legközelebb ahhoz a német nézethez áll, amely szerint Közép-Európa az a tágabb régió, amelyben a németiség kultúrateremtő képessége, hatalmi-politikai-gazdasági és nyelvi befolyása érvényesült. Így egy olyan övezetet sikerült meghatározni, amelyik – a borostyánkőút-hálózat egyik ága mentén – Észak-Itáliától a Baltikumig húzódik, magában foglalva elsősorban Szlovéniát, Horvátországot, Magyarországot, Szlovákiát, Csehországot, Lengyelországot és a három balti államot: Litvániát, Lettországot és Észtországot. Nyelvi-nyelvészeti szempontból az övezet nyelveiben – talán a lengyel és a litván kivételével – rendkívül erős a német hatás, ami a leglátványosabban – de nem csak – a szókészletben jelentkezik, s nem csupán jövevényszavak átvételében, hanem a német alapú tükörfordításokban is. Az eredendően purista német nyelv hatása tükröződik abban is, hogy az övezet nyelvei a szakszókincset nem jövevényszavak révén gazdagítják, hanem törekszenek – gyakran német alapú kifejezések tükörfordításával – anyanyelvi lehetőségekkel gyarapítani.

Ennek a felfogásnak megfelelően alakítottam ki egy oktatási-kutatási programot.

A nagymedve is szereti a balti mézet

■ Hátborzongató élményem, amikor a fentebb említett 1990. januári baltikumi utamon Tallinnban szállodai szobámban néztem az esti híradót, Gorbacsov a vilniuszi tévétoronynál szervezett tüntetés résztvevőit kemény hangon felszólította a tüntetés befejezésére, máskülönben a Vörös Hadsereget veti be ellenük. Aztán jó másfél év múlva – éppen a Gorbacsov elleni puccs zűrzavarát kihasználva – egy politikailag és gazdaságilag egyaránt jól előkészített függetlenedési folyamat megkoronázásaként a három balti állam egyszerre jelentette be kiválását a Szovjetunióból, megásva ezzel annak sírját. (Észtország függetlenségét számos állam azonnal elismerte, elsőként Izland – s azóta az észt külügyminiszté-

rium előtti teret Izland térnek nevezik. Magyarország részéről az elismerés csak néhány napot váratott magára.)

Oroszország – nehezen viselve el, hogy épp legkisebb, fekvésüknél fogva stratégiaileg fontos egykori tagállamai törtek borsot az orra alá – folyamatosan fenntartja a fenyegetettség érzését a balti államokban. Olyan hivatalos és nem hivatalos kijelentésekre gondolok, amelyek szerint mindazok a területek, amelyek egykor a cári Oroszországhoz, majd a Szovjetunióhoz tartoztak, Oroszország területei, de legalábbis az orosz érdekszférához tartozó területek.

Az eddigi legdurvább beavatkozás 2007 májusában történt. Az esemény egyszermind a kiberháború alighanem első európai eseménye, ami ráadásul egy EU- és NATO-tagállam ellen irányult. Történt pedig, hogy az észti kormány eltávolította Tallinn központjából az ismeretlen katona – a népnyelvben csak bronzkatonaként emlegetett – szobrát, mindazonáltal katonai tiszteletadás mellett kivive azt a katonai temetőbe. A szobor környéke volt az észtiországi oroszok kedvelt felvonulási, gyülekezési helye. Erre Moszkva több lépéssel reagált. Megszállták a moszkvai észti nagykövetség környékét, megakadályozva a követség munkáját, a munkatársak mozgását. Kiberháborút indítottak Észtország ellen, megbénítva az informatikailag magas szintű és így az informatikai eszközöknek kiszolgáltatott ország működését. Az észti informatikusok elhárították a veszélyt, s azóta ők felelnek az EU-ban a kiberveszély elhárításért. Oroszország természetesen tagadta, hogy bármi köze lehet az eseményekhez, ám azóta egyértelműen kiderült az orosz részvétel. A legelgondolkodtatóbb az egészben, hogy tudomás szerint sem az EU, sem a NATO nem reagált az egyik tagállamát ért külső támadásra.

Gyomorféltő előítélet

■ 1990 szeptemberében közel egy hónapot töltöttem Tartuban. Ott döbentem rá, hogy hiányzanak az észti nyelv tanulásához alapvetően szükséges szótárak. Hazatérve meg is kezdtem az első észti–magyar kisszótár összeállítását.

Tartui utam a mély gazdasági válságába süllyedt szovjet idősakra esett. Élelmiszerjegyekkel lehetett vásárolni a szerény választékból. Külföldi lévén ilyenekhez csak úgy juthattam, hogy a tanszéki kollégák lemondtak javamra néhány élelmiszerjegyükről. 1991 augusztusa – a függetlenség kikiáltása – után elterjedtek a külföldi áruházláncok. Egy-két évre volt szükség ahhoz, hogy a kínálat és a kereslet összhangba kerüljön. A kilencvenes évek közepétől már semmilyen különbség nem volt tapasztalható az ellátásban Észtország és Magyarország között. Hogy az előítéletek mennyire erősek tudnak lenni, jól mutatja: amikor a kilencvenes évek végén diákjainknak – az észti és a lett lektor közreműködésével – kéthetes baltikumi tanulmányi kirándulást szerveztünk, az aggódó szülők szákszám hozták a buszhoz az alapvető élelmiszereket, nehogy csemetéjük éhen vesszen ott a nyomorúságban.

Közép-Európa – a terra incognita

■ Mélységesen fel vagyunk háborodva, ha összetévesztik Budapestet Bukaresttel. Nem tudom, hányan kapták fel a fejüket néhány évvel ezelőtt, amikor az egyik magyarországi – nem bulvár! – napilapban megjelent a hír, hogy „Észtország fővárosában, Litvániában...”

Meg kell ismernünk egymást – a magunk és Európa érdekében. Erre tettem javaslatot – egyelőre eredménytelenül – arra, hogy a felsőoktatásban meg kell kezdeni a térséggel foglalkozó szakemberek képzését, a szélesebb érdeklődő közönségnek pedig egy nyomtatott és/vagy elektronikus könyvtár kiadását.

A felsőoktatásban olyan Közép-Európa-tanulmányok programot képelek el, amelynek keretében a hallgatók megismerkednek a térség történelmével, kultúrájával, gazdasági helyzetével, politikájával, diplomáciájával általában, és a térségen belül kiválasztott országot illetően konkrétan, beleértve az adott nyelv elsajátítását is. Lehet, hogy sokan – az angol nyelv közvetítő szerepe miatt – egy kis nyelv elsajátítását feleslegesnek tartják (ne feledjük, hogy a térségben a lengyel kivételével nyelvészociológiailag minden más nyelv kis nyelvnek minősül – a három balti állam nyelveinek beszélői nem érik el London lakosságának létszámát), ám a nyelvek védelme, megtartása már csak az identitással összefüggésben is elemi kötelesség. A gyilkos nyelv(ek) (*killer languages*) – ilyen világ-méreteken az angol, többnyelvű államokban a többség nyelve – terjedése, illetve erőszakos terjesztése miatt egyre több nyelv kerül veszélybe. Ehhez a folyamathoz sajnálatos módon az EU is hozzájárul – minden ellenkező szándékú és irányultságú törekvése és dokumentuma ellenére. Már magával avval a gyakorlattal is, hogy – amennyiben nem eleve a 3–4 munkanyelvet használják, hanem lehetővé teszik a nem munkanyelv státusú államnyelvek használatát – relényelveken keresztül születnek meg a fordítások, nem pedig valamennyi nyelvről valamennyi nyelvre. Ez az eljárás teljesen felesleges, hiszen egy adott nyelvről például az angolra, ebből pedig egy harmadik nyelvre történő szinkron fordítással a legprofibb fordítók esetében is legalább a fele elvész a mondanivalónak. Így – például az Európa Parlamentben – a képviselők többnyire csak a 3-4 relényelv valamelyikét használják. A nem munkanyelvként használatos anyanyelv kiszorul a politikai élet egy látványos területéről, jelentős presztízsveszteséget elszenvedve. A jelenlegi helyzetben a relényelvek alkalmazása nélküli fordítás nem valósítható meg, mivel nem állnak rendelkezésre olyan tolmácsok, fordítók, akik például anyanyelvük és az angol mellett görögül, portugálul, dánul, lettül, litvánul stb. tudnának rendkívül magas szinten. Akadály lehet természetesen az anyagi-technikai eszközök hiánya is. Kérdés azonban, a nyelvek védelme nem ér-e, érdemel-e meg némi anyagi ráfordítást.

A szélesebb közönség számára egységes szerkezetű és kivitelezésű kismonográfia-sorozatot képelek el a térség valamennyi országának irodalmáról, történelméről, művészetéről, valamint egy kislexikont – lefordítva a térség valamennyi nyelvére (és Európa nyugati fele meg a világ többi része számára angolra). Emellett gyakorlati nyelvkönyvekre (a Langenscheidt-sorozat mintájára) valamennyi nyelvi vonatkozásban és 8-10 ezer szócikkess kiegészítéssel.

A csíra szárba szökkenése

■ Az egykori szombathelyi Uralisztikai Tanszék lehetőségeihez mérten kivette a részét a program megvalósításából.

Az országban csak itt dolgozott lett lektor, ma már – a tanszék megszűntével egy sincs. Az észtl nyelv képviselője jobban meg volt (és van) oldva: Budapesten, Debrecenben és Szegeden dolgozik ma is lektor, és volt Szombathelyen is. Lektoraink bevonásával elkészült az észtl–magyar, magyar–észtl, lett–magyar (kis)szótár, társalgási szótár (a Lexica Savariensia sorozatban), leíró monográfia

készült az észti és a lett nyelvről (a *Folia Estonica*, illetve a *Folia Baltica* sorozatban) – mindegyik első a maga nemében.

A tanszék kétnyelvű irodalmi sorozatában (*Minoritates mundi – Literatura*) – az oroszországi finnugor népek irodalma, népköltészete mellett – főként észti és finn, kisebb mértékben lett szépirodalmat és népköltészetet adtunk ki, de jelentek meg például Észtországot különböző szempontból bemutató köteteink is (a *Folia Estonica* sorozatban).

A hEUréka sorozatban Észti-, Finn és Lettországgal kapcsolatos, főleg kisebb munkák jelentek meg, például az észti vagy a lett nyelvstratégia (amelyek mintául szolgálhatnának egy magyar nyelvstratégia megalkotásához is), de kiadtunk válogatást a legendás, egykori észti elnök, Lennart Meri beszédeiből, valamint a legutóbbi észti elnök, Toomas Hendrik Ilves tanulmányaiból is. Mindkettőt tudom ajánlani aktív (kül)politikusok és politológusok figyelmébe.

Lektoraink kidolgozták és egy féléven át ki is próbálták az észti, illetve a lett nyelv tanításának internet- és videokonferencia kombinálásával megvalósítható programját A1 és A2 szinten. Ezzel megteremtődött e két nyelv csoportos távoktatásának lehetősége, mintául szolgálva más nyelvek hasonló jellegű képzéséhez.

Mindez csupán minta akart volna lenni egy nagy nemzetközi projekthez... Valószínűleg örült ötlet, ha nem sikerült hozzá támogatókat találni.

Hasonlóan örült gondolat volt még az 1980-as évek végén, amikor a várható politikai változások előszeleként Magyarország próbálta kitégítani mozgásterét. Ilyen kísérlet volt az Alpok–Adria-régió létrehozása. Ennek keretében merült egy Közép-európai Egyetem létrehozásának gondolata, amelyet Ausztria, Magyarország, Olaszország – és Jugoszlávia képviselőiben – Szlovénia hozott volna létre. Magyarországot az akkori Janus Pannonius Tudományegyetem képviselte volna. Két változatot vetett föl az e célra létrehozott munkacsoport: mind a négy ország kijelöli azt az egyetemet, amelyik részt vesz a programban, s a hallgatók meg professzoraik félévenként vándoroltak volna egyetemről egyetemre; a másik megoldás az lett volna, hogy a négy ország valamelyikének egyeteme volna kikiáltva Közép-európai Egyetemmé, amelynek munkájába a másik három ország kiválasztott egyeteme is bekapcsolódott volna. Én nem voltam a munkacsoport tagja, de informális beszélgetésben az akkori Oktatási Minisztériumban megkérdezték véleményemet az elképzelésekről, és kérték javaslatomat. Egyik javaslatot sem tartottam jónak. Az egyiket azért nem, mert a vándorlás és megszervezése kimerítette volna az egyetemeket, a hallgatókat és professzoraikat. A másikat meg azért nem, mert ha egy országba telepítik a közös egyetemet, a másik három partner előbb-utóbb elveszíti érdeklődését és érdekelttségét az ügyben. Amikor az én javaslatomat kérték, odaléptünk egy térképhez, s megmutattam, hogy a négy ország közül három két variációban találkozik egymással: a magyar részvételű csoportban Ausztria, Szlovénia és Magyarország. Mégpedig az ország egyik legszebb helyén, Szentgotthárd alatt, az Őrség peremén. Azt mondtam, ott kellene felépíteni – zöldmezős beruházásként – a közös egyetemi campust, felségterületet biztosítva Olaszországnak. A campus szimbolikus központja a három ország határának találkozási pontja. (Ezt a helyszínt egyébként felhasználták a népek találkozásának több mint szimbolikus alkalmára, még a soproni határnyitó pikniket megelőzően.) Infrastrukturálisan a hely és a helyzet nem kedvezőtlen, hiszen onnan néhány kilométerre már épült az Opel Szentgotthárdon, amely

nek szüksége lesz útra, egyéb infrastruktúrára, a leendő egyetemet pedig ahhoz az infrastruktúrához, úthálózathoz kell csatlakoztatni. A javaslat megfogalmazásakor még állt a vasfüggöny...

Kettészelt városok

■ Habent sua fata... – nemcsak a könyvek, hanem a városok is. A politika „jó, de inkább rosszvoltából” városokat is kettészakíthatnak. Elég csak Komáromra gondolni, ahol legalább a Duna szolgálja természetes határként a politikai szándékot, vagy Sátoraljaújhelyre, ahol nincs természetes határ, viszont a győzteseknek szükségük volt a magyar vasúti hálózatra. Ma átkelni ezeken a határokon észrevétlenül lehet, de Schengen előtt, főként a szocialista időben még megközelíteni is alig. Hasonló sors érte a lett–észti határon elterülő Valka/Valga városát (az első név a lett, a második az észti elnevezés). 1286-ban a rigai érsek – a Kardtestvérek és a dorpat (tartui) püspökség közti határvitákat lezárandó a Pedell partak mentén húzta meg a határvonalat, amelyet az 1918-ban függetlenné vált Észtország és Lettország közti határvita megoldásaként is szentesítettek.

Az 1226-ban a rigai püspök által alapított városnak magyar vonatkozásai is vannak. A településnek 1584. június 11-én Báthori István adott városi kiváltságokat, a kardot tartó kezét ábrázoló címet is ő adományozta a városnak. A másik vonatkozás szomorúbb eseményhez kapcsolódik: 1944–1949 között szovjet hadifogolytábor volt a város észtországi felében, ahol 54 magyar katonát, zömükben tisztet tartottak fogva, közülük 27-en itt vannak eltemetve. A német hadisírgondozó iroda jóvoltából német, magyar és észti nyelvű felirat emlékezik az áldozatokra.

Az 1990-es évek közepétől egy-másfél évtizedig évi rendszerességgel utaztam autóval a Baltikumba. Talán az első utam alkalmával Tartuban volt dolgom, s ehhez nem a Via Balticán mentem Tallinn felé, hanem Rigától Valka felé kellett fordulnom. Már késő este volt, amikor megérkeztem a lett–észti határra, Valka városába, ahol – mivel útjelző táblák még ugyancsak gyéren álltak az út szélén, s ha igen, a településnevek vagy akár Észtország neve is csak lettül voltak megadva – nagy nehezen eljutottam az átkelőállomásig. Ahol azután kiderült, hogy ott csak lettek és észtek léphetnek át, a harmadik országbelieknek a város határában lévő határátkelőt kell választaniuk. Amit még nehezebben tudtunk a sötétben megtalálni, de végül is sikerült.

Nyelvvédelem

■ 1999 nyarán a lett–észti határon átkelve, az értelmetlenül hosszú várakozás miatt ingerülten, az üres országúttól fellelkesülten némileg gyorsabban hajtottam a kelletnél, s a határtól mintegy két kilométerre el is kaptak. Odajön hozzám az egyik rendőr, én igyekeztem barátságos lenni, s udvariasan észtil szólni-tottam meg, mire ő rendkívül ellenszenves hangszíval oroszul kérdezte, *értünk-e oroszul* (a szerv tipikus többszám-használatával). *Értünk*, válaszoltam.

Észtországban a szovjet megszállás fél évszázada alatt a vezénylési nyelv – a katonaságnál, a rendőrségnél, a közlekedésben és a postán – az orosz volt. (Abban az időben a lakosságnak mintegy egyharmada volt orosz, mára ez az arány csökkent.) Az oktatásban, a kultúra területén s részben a tudományban is használható volt az észti nyelv, s azt nem csupán használták, hanem tudatosan fej-

lesztették is. Nagyon sok terminológiai szótár készült a szovjet időszakban, hogy a nyelvet alkalmassá tegyék az élet minden területén való használatra. Így védekeztek a nyelvi asszimiláció ellen.

A függetlenség újbóli elnyerése után kidolgozták a példaértékű nyelvstratégiát, elfogadták a nyelvtörvényt. Az első észtl nyelvstratégiát mi adtuk ki Szombathelyen, a másodikat, kommentárokkal ellátva, *Kis nyelv, nagy stratégia: az észtl nyelvpolitikai modell* címmel Pomozi Péter.

1991 után megszűnt az orosz asszimilációs veszély, megjelent azonban egy másik, az angol nyelv térhódítása, amelynek, nem biztos, hogy tudatában vannak. A közép-európai térségben az észtlk tudnak legnagyobb arányban angolul, s csak bízni tudok abban, hogy a nagy nyelvi és kulturális nyitottság nem fogja veszélyeztetni az észtl nyelv jövőjét. A veszélyhelyzetet a kis lélekszám – Észtlországban egymillió észtl él – csak erősíti.

A kultúra ereje

■ Csak két területet emelek ki észtl és lett példák alapján annak igazolására, hogy a kultúra milyen nagy szerepet játszik a Baltikumban – az iskolázottságot és a könyvkiadást.

Észtlországban 1630-ban törvényt fogadnak el, miszerint minden egyházközségben kell iskolának lennie. 1632-ben megalapítják Tartuban az egyetemet (vö. a Pázmány alapította nagyszombati egyetem dátumával: 1635). Az egyetem alapját a Báthory létesítette líceum képezte. 1684–1688 tanítóképző szeminárium működött, hogy a népiskolákat el lehessen látni tanítókkal. 1728-ban elrendelik, hogy írástudatlanok nem házasodhatnak. 1739-ben bevezetik a kötelező iskolalátogatást a 7–12 éves korú gyermekek számára. 1896-ban a luteránus Észtlországban az írástudók aránya 92% volt, az észtl etnikumú, ortodox vallású szetuk körében 7%.

Lettországban a lengyel–svéd háborút (1600–1629) követően, „a régi szép svéd időkben” iskolákat alapítanak. A rigai és a vidzemei iskolákban már a 17. század végén évente 800–1000 olvasni tudót képeztek ki. Az olvasni tudók aránya a vidzemei és kurzemei parasztság körében a 18. és 19. század fordulóján elérte az 50 százalékot. Lutheránus területeken jellemző volt az egyházi irodalom terjesztése és a paraszti iskolák számának növekedése. Ennek köszönhetően a 18. században Lettország több területén az írni-olvasni tudók aránya 80% körül mozgott.

Ami a könyvkiadást és a sajtót illeti, Észtlországban 1631–1710 között legalább 45 könyvet adtak ki. Az 1720-as évektől olcsón és nagy példányszámban jelentek meg észtl nyelvű kalendáriumok, amelyeknek előfizetői jelentős mértékben a parasztlk voltak.

Lettországban a lett nyelvű könyvek tömegkiadványokká váltak. A 18. század közepén Nyugat-Európában a könyvek átlagos példányszáma 2500–3000 volt, a lett nyelvű, a parasztlknak, vagyis széles tömegeknek szánt könyvek esetében ez a szám 5000–6000, miközben a lakosság lélekszáma töredéke volt a nyugati államokénak.

Talán nem tévedek, ha azt mondom, a magaskultúra több évszázados hagyományának is köszönhető, hogy a balti államok – kihasználva bizonyos regionális és világpolitikai körülményeket – csekély véráldozattal, békés úton érték el, hogy újra függetlenné válhassanak.

■ „130 évvel ezelőtt gyűltünk össze első alkalommal a tartui általános dalosünnepen. De már korábban is össze-összegyűltünk. Évszázadokon át. Daloltunk a hétköznapi kalákáin és az ünnepek hintaterein, minden faluban, minden egyházközségben. De Tartuban énekeltük az egyházközségeket Észtországgá és a föld népét [*maarahvas* 'a föld népe' volt az észtek önelnevezése a múlt századig – *Py]* észt néppé. Tartuban szent dallá daloltuk még az Észt Köztársaság megszületése előtt az észt himnuszt. És ma, 130 esztendővel később, elmondhatjuk: az általános dalosünnep után csak idő kérdése volt, hogy az észtek mikor egyesítik megyéiket, egyházközségeiket önálló észt állammá. A dalosünnep szilárd láncza a legsúlyosabb időszakokban is szemünk előtt tartotta az észt történelem legfenségesebb gondolatát: a független észt állam eszméjét. A világ máig az éneklő forradalomról ismer bennünket, olyan népként, amelyik a dalkultúrában látta a szabadsághoz vezető utat, és amely ma a szabadságban látja az alkotás-hoz vezető utat.

A dalok nem mérhetőek sem arannyal, sem ezüsttel, sem pedig pénzzel.

A dal mozgásba hozza a kerekeket.”

Lennart Meri, észt államfő ünnepi beszédét idéztem, amely 1999-ben a jubileumi dalosünnepen hangzott el több mint kétszáz ezer ember előtt (gondoljuk meg, hogy Észtország észt nyelvű lakosságának lélekszáma egymillió körül van), amelyben a dalnak általában a kultúrának az ország függetlenségi mozgalmában betöltött szerepét méltatja. Nem véletlenül. Már az 1869-es első észt, egyébként német mintára rendezett dalosünnepet is a nemzeti ébredés mozgalma hívta életre. (Lettországból egyébként 1873-tól rendezik meg a dalosünnepet.) A dalosünnep hagyománya sorsfordító időszakokban jelentős, de mindig békés politikai tényezővé vált.

Életem egyik legnagyobb élménye volt az említett 1999-es dalosünnep. 846 együttes 24 ezer tagja szerepelt kétszáz ezer közönség előtt. A dalosünnep helyszíne, a *Lauluväljak* ('a dal tere') Tallinn központjától néhány kilométerre, a tengerpart és az egykori magyar nagykövetség közelében található. A mintegy 200 ezer ember befogadására alkalmas térség sík részén, háttal a tengernek egy hatalmas, kagyló alakú építmény áll. Ebben a mintegy 25 000 főt befogadni képes kagylóban foglalnak helyet a kórusok. A kagyló mellett egy magas oszlop, melynek csúcsán meggyújtják a dalosünnep lángját. A lángot Tartuból, az első dalosünnepet rendező egyetemi városból hozzák. A kagyló előtt néhány ezer látogató számára szektorokra bontott nézőtér van kialakítva. Emögött egészen föl a dombtetőig zöld nézőtér húzódik, a közönség a gyepen foglal helyet. A panoráma lélegzetelállító. A kagyló mögött balra a tallinni óváros sziluettje, szemben a tenger, s a képbe időről időre beúszik egy-egy hajó. A vízen a lenyugvó nap aranyhídja. A füves részen ülök, gyönyörködöm a tájban, élvezem az ünnep hangulatát. Az első napon a műsor este 8 órakor kezdődött a hivatalos megnyitással! Felhangzik az észt himnuszt (melynek dallama megegyezik a finn himnuszéval), ezt a kórusok, a közönség, az államelnök és a miniszterelnök együtt éneklék. (A kagyló két oldalán hatalmas képernyőkön mutatják Észtország legmagasabb közbizalmi méltóságait.) A néprajzoként hazánkban már korábbról is jól ismert Lennart Meri észt államfő nyitja meg a 23. dalosünnepet. Az első este programján komolyzenei műsor állt, észt és nemzetközi kórusművek (például részlet Orff *Carmina buranajából*, Händel *Messiasából* a *Halleluja*) csendültek

fel. Verdi *Nabuccójából* a *Rabszolgák kórusát* tapsvihar fogadta (tudniillik a szovjet korszakban ezt a művet a dalosünnepeken nem énekelhették). Raimund Kuli *Hazám* című, Veske versére írt alkotását a kórusokkal együtt a közönség is énekelte, s újrázni kellett. Az est utolsó számaként előadott *Kungla népe* című műve (az *Uka és Vanemuine* c. dalmű egy részlete) már igazi népvannepély: a közönség megint csak együtt énekel a kórusokkal.

A dalosünnep második napján a műsor délután kezdődött. A rendezvényen minden korosztály, a kórusok minden válfaja helyet kap. A műsor felépítése bevált szabályt követ: a zárószámok jelentik az eszmei és hangulati tetőfokot. A kórusváltások alatt bejátszások korábbi dalosünnepéről. Nemezszer látszott, a szovjet időszak alatt könnyes meghatottsággal énekeltek a kórusok. A műsor utolsó blokkjában már több mint húszezer gyermek és felnőtt énekelte az észti zenekultúra nemzeti tudatot erősítő dalait. A teljes kar által előadott záróblokk előtt bevették a kagylóba Észtország dalos társaságainak, kórusainak zászlait, hogy majd a műsor után élőképet alkothassanak velük. A záróblokk maga volt a nemzeti örömvannep. A néhány éve fiatalon elhunyt Peep Sarapiknak Juhart Liiv 1905-ben írt versére (*Tä lendab mesipuu poole*, Képes Géza fordításában: *A kaptár felé repül*) írt kórusművét hatalmas ováció fogadta. Amikor a szám elhangzása után a karmester lement a színpadról, a hatalmas kórus a refrént magától megismételte, majd a karmesternek is vissza kellett jönnie, s az egész művet újra előadták. A koncert záró száma, Gustav Ernesaksnak Lydia Koidula versére írt kórusműve (*Mu isamaa on minu arm*) a szovjet időben, amikor az észti himnusz be volt tiltva, a nem hivatalos észti himnusszá vált. Elhangzása előtt a fiatal kultuszminiszter-asszony, Signe Kivi mondott rövid, patetikus hangvétellű beszédet. A beszéd alatt az akkor már jó húszezres egyesített kar zümmögő kórusként intonálta a dallamot, hátborzongatóan csodálatos aláfestést adva a beszédnek. A beszéd elhangzása után a közreműködő karmesterek tölgyfalevélből font koszorút kaptak. Ünnepel a kórus is. A karmestereket vaspaps, ováció köszönti. Az Ernesaks-mű karmestere már a koszorúval a nyakában vezényelt. A zárómű utolsó hangjára kialszik a láng.

A borostyánkőpart népe

■ Lettország őslakói az észtek és a finnek közeli nyelvrokonai a lívek. Már Plinius Secundus (Kr. u. 79) is említi őket *levioni* néven. A 10–11. században tekintélyes számú nép, amit az is bizonyít, hogy a térséget – Livónia (Lívlánd) – róluk nevezték el. Ma alig néhány ember beszél lívül, a lív tudatú emberek száma is csak néhány százra tehető. Bár az UNESCO és némely újságcikkek szerint közel évtizede meghalt az utolsó lívül beszélő ember is, én 2009-ben a lívek ünnepeén még találkoztam lívül tudókkal.

Tengerparti lakóhelyük az I. világháborúban háborús színtér volt. A német megszállást megelőzően evakuálták a líveket. A független Lettország (1918–1940) kedvező légköre elősegítette a nemzeti ébredést. Irodalmi nyelven hús könyvet (tankönyveket, kalendáriumokat és énekeskönyveket) adtak ki, az 1930-as években lív nyelvű folyóirat is jelent meg (*Lívlí* 'lívek') címmel. 1923-tól megindult a fakultatív lív nyelvoktatás. Létrehozták a Lív Szövetséget, 1939-ben megépítették – észti, finn és magyar támogatással – a Lív Nép Házat, amelynek falán a lett és a lív nyelvű felirat mellett észtil, finnül és magyarul a következő felirat olvasható: „Ezt a házat a lívek építették hazájuk, Lettország és testvérnepük, a finnek, észtek, magyarok segítségével.”